

ԻՏԱԼԻՈՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՅԻՍՆԱՄԵԱԿԸ

Ա.

Վիկտոր Էմանուէլի գահակալութիւնը. — Խաւիլոյ կացութիւնը 1848ի պատերազմէն վերջ. — Կաթոլիկ կաթոլի. — Խրիմի պատերազմը. — Պարսիկի համաժողովը. — Նապոլէոն և Աւստրիոյ զինուորի Հիւրէն 1 Գոստուար 1859. — Կաթոլիկ Պրոմ. բիւրի մէջ. — Ուրադի զուգ. — Վիկտոր Էմանուէլի 1859 տարւոյն գահաձեռք. — Պատերազմ, պատերազմ. — Բանակցութիւնը և զաշնադրութիւնը Նապոլէոն Գ. Ի Հոս. — Վարանուհիներ իտալ. դաշնակցութիւնը. — Աւստրիոյ պատերազմութիւնը. — Վերջնազգիւր և պատերազմը:

Խաւիլոյ տօնի մէջ է. յիսնամեակն է իրենց ազատութեան ուր առաջին անգամ կը միանային ազատ պետութեան մը մէջ որ այնքան շուտով մեծ պետութիւններէն մէկը պիտի ըլլար:

1861 տարին Վիկտոր Էմանուէլ Բ. կը հրապարակուէր թագաւոր Խաւիլոյ, ու նա կը տիրէ ոչ միայն իր ժողովրդեան սիրտներուն վրայ, այլ նաեւ օտար տէրութեանց առջև: Համարձակ, զինուոր, ու զեւորող բնաւորութիւն մըն էր որ Խաւիլոյ համար ամէն բան ընելու պատրաստ էր ինչ որ կրնար ընել իր պաշտօնէից ձեռնտուութեամբը:

Խաւիլոյ զայն կը փառարանէ և կ'աստուածացնէ այսօր իբր ծայրագոյն ազատութեան և երջանկութեան խորհրդապատկերը ազգի մը որ տարիներէ ի վեր գերի, զաջներ էր նուաճուած ժողովրդեան մը բոլոր հարստահարութիւններն ու տառապանքները:

Վիկտոր Էմանուէլի բոլոր մեծութիւնն անոր մէջն է որ գիտցաւ դիւանագիտու.

Թեան թողուլ ընել այն բանը՝ ինչ որ ինք չէր կրնար ընել միայն իր զէնքերով:

Խաւիլոյ ազատագրութեան պատմութիւնը մեծ դասեր կու տայ փոքրիկ, ընկճուած ժողովուրդներու: Կը տեսնուի թէ արդի ժամանակներու մէջ որքան դժուար է դիմադրել կազմակերպակ պետութեան մը, երբ անգամ մը ազգ մը զարեւրով կորսնցուցներ է հրամայելու վարժութիւնը և հրամաններ ընդունած է՝ աւելի կամ նուազ նուաստացնող կամ այլասերող:

Խաւիլոյ ամբողջապէս քայքայուած ու կազմալուծուած երկիր մը չէր: Փառաւոր և դեռ կենդանի անցեալէ մը դուրս, գեղարուեստի բոլոր ճիւղերէն բազմաթիւ և մեծապանծ արտադրութիւններէ դուրս, նա ունէր միանգամայն տնտեսական յառաջդիմող կացութիւն մը և ժողովրդեան զոհացուցիչ աստիճան մը կրթութիւն ու զարգացում: Աւելին նա ունէր դեռ անկախ իշխանութիւններ՝ ինչպէս Պիէմոնտէի թագաւորութիւնը և ուրիշ աւելի կամ նուազ չափով անկախ, ինքնավար վիճակներ:

Սյուսանդերձ՝ կամաւոր ու կատաղի փորձերէ վերջ, կը համոզուի թէ վերականգնելու համար անհրաժեշտ է որ օտար մը նախ իրեն ձեռք կարկառէ:

Վիկտոր Էմանուէլ Բ. յաջորդելով Կարլոյ Աւստրիոյի, իրեն դիւանագիտութիւն ըրաւ այս համոզման համեմատ շարժիլ Պիէմոնտէի մեծութեան և իտալական ժողովրդեան վերածնութեան համար: Իր հայրը՝ հակառակ շահիդներու մէջ մտած ըլլալով: Ի վերջ իր ճիգերուն, ստիպուած տեսաւ ինք զինք հրաժարելու թագաւորութենէն ի նպաստ իր որդւոյն: Վիկտոր Էմանուէլ իր զահակալութեան ճափն մէջ, հանդարտութիւն կը քարոզէր բոլոր իտալական անլատուած ու նուաճուած երկիրներուն, յառաջդիմութիւն և խնայութիւն:

Պէտք էր որ օտար տէրութիւնները տեսնէին երկիր մը հարուստ, զարգացած ու բարեկարգ:

1848ի ձախող յեղափոխութեան մէջ

1. Մատենագրութիւն. — Մատարի, Կենսագրութիւն Վիկտոր Էմանուէլի: — Նուրիկան Շ. Մ. Ժամանակից պատմութիւն հո. Բ. — L'Illustrazione Italiana 1909 թիւ 17 և 1911 թիւ 13.

դիրքի տէր շատ անձնատուութիւններ ջախջախուած ըլլալով քաղաքական ասպարէզին վրայ, ուրիշներ եկան անոնց տեղը բռնելու նոր թագաւորին հետ և նոր տեսութիւններով: Երբեկներուն մէջ Կամիլուր Կաւուր շուտով կացութեան տէրը պիտի դառնար: Եւ ինչ որ ի սկզբան նորանշան կ'երեւէր իր դիւանագիտութեան մէջ, շուտով ասիպեց հասարակաց պատկառանքն, հաւանութիւնն ու զարմացումը որոնց իտալիոյ վերականգնումը այլ ևս իր մէջը տեսան:

Կամիլուր պարզ լրագրողէ մը, որ յօշուածներու միջոցաւ իր գաղափարները կը տարածէր, անցնելով խորհրդարանի մէջ իբր երեսփոխան, շուտով հոն կը կուտէր Մասիմոյ Դ' Ամելիոյի ազդեցութիւնը, և վարչութիւնը ձեռքը կ'առնէր թէ խորհրդարանի և թէ պաշտօնարանին մէջ: 1855 թուականն էր, վճռական տարի մը Խրիմու պատերազմին համար: Եւրոպացիներուն համար անձնասիրութեան և արժանապատուութեան խնդիր մը դարձեր էր այլ ևս Սեւաստոպոլը նուաճել: Դաշնակից պետութիւնները միջոցները կը փնտռէին իրենց ուժերը զօրացնելու: Փոքրագոյն նպաստն ալ անգնահատելի արժէք մ'ունէր վայրկեանին համար:

Իտալիոյ բոլոր փրկութիւնը և Կաւուրի բոլոր մեծութիւնը այս վայրկեանն էր գիտնալ օգտուելուն մէջն էր: Եւ Կաւուր զայն փոքրացաւ ու կրցաւ ընել հակառակ ընդհանուր անհասկացողութեան:

Իշխանութեան զլուխ անցնելէն վերջ, իր առաջին գործը եղաւ օրուան հարցը ընել խորհրդարանին մէջ Խրիմի պատերազմը: Կաւուր կ'առաջարկէր դաշնակցութեան մէջ մտնել և բանակ մը զրկել Ռուսաց դէմ: Ափշութիւնը ընդհանուր եղաւ խորհրդարանին մէջ: Չէին հասկնար ինչ կը նշանակէր այս նորանշան օրակարգը երկրի մը համար, որ ոչինչ մը Անգլիոյ և Գաղղիոյ քով, որ այնքան վէրքեր ունէր խնամելու դեռ նոր կրած պարտութեան մը երեսնէ: Բայց Կաւուր կրակոտ հռետորութեամբ մը զարգացուց ու պաշտ-

պանեց իր առաջարկը, ցուցնելով որ այս օգնութիւնը անհրաժեշտ էր եւրոպական հասարակաց շահերը փրկելու համար: Հակառակ բռն ակայքարներու խնդիրը ընդունուեցաւ քուէից յաղթահարող առաւելութեամբ: Կաւուր կ'ըր հաւատք մը ըրնշած էր իր պաշտօնակիցներուն: Վիկտոր Էմանուէլ ըմբռնած էր Կաւուրի մտածութիւնը ու այլ ևս չկրցաւ անոր ազդեցութենէն չյափշտակուիլ: Տասն ու հինգ հազար զինուոր զրկուեցան՝ դաշնակից պետութեանց հետ պատերազմելու Ռուսաց դէմ:

Ինչ աստիճան կարեւորութիւն ունեցաւ իտալական գունդը Խրիմու պատերազմին մէջ, որոշ չգիտցուիր: Բայց այս ստույգ է որ 1856-ի Պարիզի Համաժողովն, Կամիլուր կը բազմէր մեծ պետութեանց լիազօրներուն քով համաշխարհի խնդիրներու վրայ բանակցելու համար: Ի մէջ և ի վերջ ուրիշ հարցերու Կամիլուր յաղեցաւ Ֆրանսայի արտաքին գործոց նախարարին՝ Վալեսքի բերնով մէջտեղ դնել իտալական հարցը: Այն ատեն միայն բոլոր Եւրոպա հասկցաւ թէ Սարդենիա բանակ մը կը զրկէր Խրիմ ոչ թէ Ռուսաց դէմ պատերազմելու համար, այլ Աւստրիոյ:

Իտալական խնդիրը եւրոպական և համաշխարհի կը դառնար:

Վալեսքի աղէկ չէր հասկցած բոլոր հետեւեղները այն ծառայութեան գործը՝ ընէր Կամիլուրի: Անգամ մը Կամիլուրի ձեռք տուները հասկնալէն վերջ անոր կատաղի հակառակորդը դարձաւ:

Կամիլուր պատենը կը փնտռէր խնդրին աւելի յաջող հոսանք մը տալու, առանց մեծ կորուստներու: Մտածութիւնն էր Նապոլէոն Գ-ի հետ միանալ, եթէ կայսրը չափազանց պահանջներով անմերձեցնալի չըլլար:

Նապոլէոն Գ. աղէկ զգացումներ ունէր Պիէմոնտէի թագաւորին նկատմամբ: Ու երբ Վիկտոր Էմանուէլ նոյն 1856 տարին կայսեր այցելեց Պարիզու մէջ, Նապոլէոն Գ. ինքնաբերաբար հարցուցեր էր թէ ինչ կրնար ընել իտալիոյ համար: — Դուրս

վանել Աւստրիացին, — փութացեր էր պատասխան տալու Կաւուր՝ որ Թագաւորին կ'ընկերէր:

Այն օրուրէն Կաւուր բանակցութեան մէջ էր Ֆրանսայի արքունիաց հետ գործը յաջողցնելու համար: Երեք տարի բաւական եղաւ պատերազմը զրգռելու համար Ֆրանսայի, Իտալիոյ և Աւստրիոյ միջեւ: 1859 յունուար 1, նոր տարւոյ ընդունելութեան առթիւ, Տիւիլլըրի պալատին մէջ, Նապոլէոն Գ. այս խօսքերը ուղղեց բարոն Հիւրնէրի, որ Աւստրիոյ դեսպանն էր:

«Կը ցաւիմ որ աղերսները մեր մէջ այսքան գէշցեր են. այսուհանդերձ յայտնեցէք ձեր վեհապետին թէ իմ զգացումներս իրեն համար երբէք չեն փոխուած»:

Իտալացիք այս օրը իրենց զաւատութեան պատերազմին յայտարարութեան օրը կը նկատեն:

Բոլոր Եւրոպա ցնցուեցաւ. չէին գիտեր թէ ինչպէս յառաջ եկեր էր այս լարուած ու սպառնական կացութիւնը:

Այս յայտարարութենէն տարի մը յառաջ, 1858, Ֆէլիչէ Որսինի անուն իտալացի մը անմիտ դաւ մը նրւթած էր Նապոլէոնի դէմ որ անյաջող անցաւ Որսինիի ատելութիւնը անկէ յառաջ եկած էր թէ ինչու կայսրը, յետ այնքան հրապուրելու իտալացիները՝ կը զանդադէր բան մը ընելու: Կ'երեւի թէ դաւադրութիւնը, որքան ալ անմիտ, Նապոլէոնի վրայ ազդեր է, վախճալով որ ապահովապէս իտալացի հայրենասէրներն ու անիշխանականները օրին մէկը կեանքը կը վերցնեն:

Նոյն տարւոյ մայիսին կայսրը կը զբոսնուէր Պլոմբիէրի ջուրերը՝ ուր գնացեր էր կազդուրուելու: Հոն իրեն կանչեց Կաւուրը: Մինիստրը բոպէ մ'իսկ չտարաւ, կուսեցաւ թէ պիտի խօսուէր պատերազմին ու դաշանց պայմաններուն վրայ: Կաւուր թեւ առած Պլոմբիէր դիմեց Ճամբան, ժենէվէն, 14 յուլիս, կը գրէր Լամարմորա՝ զօրավարին.

«Դոամը հանգուցին լուծման կը մօտենայ. Ալզօթէ երկնից որ ինծի շնչէ՝ և այս

գերագոյն վայրկենին մեծ սխալներ չընեմ: Հակառակ սովորական անձնավստահութեան, ծանր մտատանջութիւններ ալ ունիմ»: Իսկ Ճիովանի Լանցայի կը գրէր. «Պլոմբիէրի մերձաւորութենէն օգուտելով, այնչելութիւն մը պիտի ընեմ կայսեր: Ինծի կարեւոր կ'երեւի իրեն ստոյգ խորհուրդներուն մէջ Թափանցել: Չեմ գիտեր՝ պիտի յաջողիմ: Բայց բոլոր կարելին պիտի ընեմ գիտնալու համար իր զէտուն մէջ ինչ կայ ծածկուած՝ պատերազմը թէ խաղաղութիւնը»:

Կաւուր թէև ամէն տեղ ջերմ ընդունելութիւն կը գտնէր, բայց իր այս ճամբորդութեան նպատակը պատրուակելու համար կը ներկայանար իբր քննիչ մը Սովոյիոյ երկաթուղիներուն և Լուկումանոյի թիւնէլի պեղման:

Կաւուր Պլոմբիէր հասաւ 20 յուլիս. 21, տեսակցեցաւ Նապոլէոնի հետ, 24 բանակցութեան արդիւնքը տեղեկագրեց Լամարմորայի նամակով մը՝ ուղղուած Բաղդէն, մինչ նոյն օրուան հեռագիր մը Պարիզէն՝ բոլոր Եւրոպայի կը ծանուցանէր թէ «Նորին Պայծառափայլութիւն կոմս Կաւուր՝ Պլոմբիէրէն մեկնեցաւ անցեալ հինգշաբթի (22) յետ 36 ժամուան դադարի մը»: Այս լուրը իտալացոց սիրտերը հրճուանքով և յոյսերով լեցուց:

Իր նամակին մէջ աւ Լամարմորա Կաւուր կը յայտնէր թէ ժամանակ չունէր բանակցութեան բոլոր մանրամասնութիւնները տեղեկագրելու, բայց կարեւոր կէտերը կը նշանակէր.

1. Մասսա և Կարրարա գաւառը (որ իր տօգնութեանց համար Թագաւորին պիտի դիմէր՝ զայրացնելով Մոդենայի դուքսն և Աւստրիան) պատճառը կամ պատրուակը պիտի ըլլար պատերազմին:

2. Պատերազմին նպատակը պիտի ըլլար Աւստրիացիները իտալիայէն դուրս վանել և վերին իտալիոյ Թագաւորութեան կազմութիւնը, իմիասին առնելով Պոյի ամբողջ հովիտը, Մարքէն և Նուիբակութիւնները:

3. Սափոյան Ֆրանսայի տալ. Նիցցան առկախ թողովոյ:

4. Կայսրը ապահով կը կարծէ Ռուսիոյ մրցակցութիւնը և Անգղիոյ ու Պրուսիոյ չէզոքութիւնը: Այսուհանդերձ կայսեր մտածել կու տան Աւստրիոյ զինուորական զօրութիւնը, յամառութիւնը զօրս ջախջախել պէտք է իտալիան ազատելու համար: Նա ինձ ըսաւ թէ խաղաղութիւնը միայն Վիեննայի մէջ պիտի ստորագրուէր. և թէ այս նպատակին հասնելու համար պէտք էր 300,000 մարդու բանակ մը. պատրաստ ցցուց զինք 200,000 կռուողներ իտալիա դրկելու. և պահանջեց 100,000 իտալացի:

Կայսրը պատերազմի խնդիրներուն շատ մանրամասնութեանց իջաւ, զորս կենդանի ձայնով ձեզ պիտի հաղորդեմ, ինձ երեցաւ թէ խնդիրը իր զօրավարներէն աւելի լաւ ուսումնասիրած է և ճիշդ գաղափարներ ունի:

Խօսեցաւ հրամանատարութեան վրայ — պապին հետ վարուելուն վրայ — գրաւուած երկիրներուն մէջ հաստատուելիք եւմտական դրութեան վրայ — գանձին միջոցներուն վրայ: Համառօտ մեր խորհուրդին բոլոր հիմնական կէտերուն վրայ: Ամէն բանի մէջ ալ համաձայն գտնուեցանք:

Միակ կէտը՝ որ անորոշ մնաց, Կլոտիլդ իշխանուհւոյն ամուսնութիւնն է: Թագաւորն ինձ իշխանութիւն տուած էր այս խնդիրն ալ գոցելու միայն երբ զաշնակցութեան համար sine qua non նկատուէր: Կայսրը իր թախանձանքները շատ յառաջ չմղեց. և ես զգոյշ մնացի, թայց համոզուեցաւ որ նա այս ամուսնութեան ամենամեծ կարեւորութիւն կու տայ, և թէ ասկէ կախում ունի եթէ ոչ զաշնակցութիւնը գէթ անոր վերջնական վախճանը: Սխալ պիտի ըլլար և ամենաժամանակաւ կայսեր հետ միանալ և միանգամայն թըշնամանք մ'ընել իրեն զոր նա երբեք պիտի չմոռնար: Մեզի ահագին վտանգ պիտի ըլլար իր քովը՝ իր խորհուրդներուն խորը ունենալ անողոք թշնամի մը (փէրոմ Նապոլէոն իշխանը որ Կլոտիլդ իշ-

խանուհւոյն ձեռքին կը փափագէր) այնքան ահաւոր որքան որ իր երակներուն մէջ կորսեցաքի արեւն կը վազէ:

Թագաւորին թախանձագին գրեցի, աղաչելով որ ծթած ազնուականութեան մը ինչ ինչ խղճահարութեանց համար, վրտանգի չզնէ արդի ժամանակներուն ամենէն մեծ ձեռնարկը: Խնդրեմ երբ քեզ խորհուրդ հարցնէ, ձայնդ իմինիս միացուր: Չսկսինք ձեռնարկը ուր վտանգի դրուած են մեր Թագաւորին թագն ու մեր ժողովուրդներուն վիճակը, բայց սկսելն վերջ, երկնից սիրոյն համար, ոչ մէկ բանի մէջ անփոյթ չգտնուիլ կռուին վերջնական ելքը ապահովցնելու համար:

Պլոմբիէնէն մեկնեցայ աւելի զուարթ հոգով: Եթէ Թագաւորը հաւանի ամուսնութեան, վստահութիւնն ունիմ, զրեթէ ստուգութիւնը, որ երկու տարիէն Վիեննա պիտի մտնես մեր յաղթական գունդերուն զուլին անցած:

Կափուր ի դարձին ամէն տեղ ջերմագին ընդունելութիւններ գտաւ և բարեգուշակ բարեմաղթութիւններ: Վիկտոր Էմանուէլի հետ պայմաններուն վրայ խորհրդակցելուն հետ էին, երբ հեռագրաւորը հաղորդեց իրենց այն ցնցող խօսքերը զորս կայսրը Հիւբէրի ըսած էր: «Կայսրը յառաջ կ'երթայ» աղաղակած էր Կափուր այս հեռագրաւորը կարդալուն: Ու թագաւորն ու պաշտօնեան ճշդել ու կշռել նայեցան այն ճառին բառերը, զոր Վիկտոր Էմանուէլ 1859 յունուար 10 պիտի կարդար ծերակուտին ու երեսփոխաններուն առջև: Ճառը՝ զոր ամէն ի վեր կազմելու հետ էր Կափուր, այսպէս պիտի աւարտէր:

«Յերակուտական տէրեր, երեսփոխան տէրեր,

Հորիզոնը՝ ուսկէ կ'ելլէ նոր տարին, բուրովիլն պարզ չէ: Այս բանս պատրուակ մը պիտի չըլլայ ձեզի նուազ փութով գտնանդուելու ձեր խորհրդարանական աշխատութեանց:

Զօրացած անցեալին փորձերէն՝ աւելի խոհեմութեամբ և աւելի վճռականօրէն կը

սպասենք ապագայի պատեհականութեանց, ինչ ալ ըլլան անոնք՝ մեր մէջ պիտի գտնեն ամուր համաձայնութիւն մը և անդէպէն մտադրութիւն մը կատարելու այն բարձր առաքելութիւնը զոր Աստուածային Նախախնամութիւնը մեզի յանձնե՞ր է»:

Պաշտօնէից խորհուրդ մը տեղի ունեցաւ յունուար 2 այս ճառին բնագրին վրայ վիճելու համար. և հակառակ Նապոլէոնի առ Հիւրնէր ըրած յայտարարութեան, ճառին վերջաբանը վտանգաւոր գտան և նոյն իսկ յանդուգն: Խոհեմութիւն համարեցան Նապոլէոնի կարծիքը հարցնել: Կայսեր պատասխանը կը հասնէր յունուար 7. Նապոլէոն իր ամբողջութեան մէջ ճառին հաւնելէն վերջ, ապագայի պատեհականութեանց յաջորդող խօսքին համար կ'յաւելցնէր մատիտով գրուած իր ձեռագրով թէ «չափազանց ուժով կը գտնեմ և կը նախընտրեմ հետեւեալ իմաստին վրայ բան մը»:

Այս ապագան երջանիկ միայն կրնայ ըլլալ, որովհետեւ մեր քաղաքականութիւնը կը յենու արդարութեան, ազատութեան սիրոյն, հայրենեաց և մարդկութեան վրայ, զգացումներ՝ որոնք արձագանգ կը գտնեն բոլոր քաղաքակիրթ ազգերուն մէջ: Եթէ Պիէմոնտէն՝ փոքր իբրեւ հող, Եւրոպայի խորհուրդներուն մէջ բան մը կը համարուի, անոր համար է միայն որովհետեւ մեծ է իր ներկայացուցած գաղափարներովը և շնչած համակրութիւններովը: Այս դիրքը անշուշտ մեծ վտանգներ ունի, և սակայն, դաշնադրութիւնները յարգելով հանդերձ, չենք կրնար անըզգայ մնալ ցառի այն աղաղակներուն հանդէպ, որոնք իտալիոյ ամէն կողմէն մեզի կը հասնին: Վստահ մեր միութեան և մեր արդար իրաւանց վրայ, ինչպէս նաև ժողովուրդներու անկողմնակալ դատաստանին, գիտենք հանդարտ և անվկանդ սպասել Նախախնամութեան վճիռներուն»:

Այս թելադրութիւնը յանդուգն երեւցաւ կապուրի նոյն իսկ և Վիկտոր Էմանուէլի, բայց վստահ Նապոլէոնի վրայ, թա-

գաւորն իր ձեռքովն իսկ այսպէս սրբագրեց թագի ճառը՝ համառօտութեամբ զօրութիւնն աւելցնելով:

«Ծերակուտական տէրեր, երեսփոխան տէրեր, Հորիզոնը ուսկէ կ'իլլէ նոր տարին բոլորովին պարզ չէ, այսուհանդերձ սովորական փութովը կը գտնուորուիք ձեր խորհրդարանական աշխատութեանց:

Անցեալին փորձէն զօրացած վճռակաւ նօրէն ընդ յառաջ կ'երթանք ապագայի պատեհականութեանց:

Այս ապագան երջանիկ պիտի ըլլայ, քանի որ մեր քաղաքականութիւնը կը հանգչի արդարութեան, ազատութեան սիրոյն և հայրենեաց վրայ: Մեր երկիրը, փոքր ածու, վարկ ստացաւ Եւրոպայի խորհուրդներուն մէջ որովհետեւ մեծ է ներկայացուցած գաղափարներովը և շնչած համակրութիւններովը:

Այս վիճակը վտանգներէ ազատ չէ, որովհետեւ դաշինքները յարգած ատենն իսկ, չենք կրնար անգլայ գտնուիլ այն ցառի աղաղակին որ իտալիոյ շատ կողմերէն մեզի կը հասնի:

Միաբանութեամբ զօրաւոր՝ վստահ մեր արդար իրաւանց վրայ, խոհեմ և կազմ՝ կը սպասենք Աստուածային Նախախնամութեան վճիռներուն»:

Այս ճառը ահագին տպաւորութիւն յառաջ բերաւ իտալիոյ և բովանդակ Եւրոպայի մէջ: Ժողովուրդը ամէն տեղ պատկազմ, պատերազմ կ'աղաղակէր: Միւս տէրութիւնները յանկարծակի եկան այս վերահաս պատերազմին առջեւ: Անգլիոյ արտաքին գործոց նախարարը, Լորդ Մալբորի, ճէմս Հուզսոն պաշտօնէին միջոցով կը յայտնէր կապուրի թէ այս գրգռիչ ճառին հետեւանքներուն բոլոր պատասխանատուութիւնը իր վրայ կ'իյնար քանի որ ոչ մէկ իրաւացի պատճառ զինք պատերազմի չէր ստիպեր: Թերթերը առհասարակ Նապոլէոնի սաղաւանդներուն կու տային այս պատերազմական աղաղակները: Ֆրանսայի մէջ ժողովուրդը ցուրտ էր կռուելու նկատմամբ և կը տագնապէր միգրացեալ աղետներու ու բախտախնդրութեան

նոր շրջան մը կը սկսի: Նապոլէոն միտքերը շփոթելու համար ժէրոմ իշխանը Տուրին զրկեց կլոտիլդ իշխանուհւոյն հետ ամուսնութիւնը կատարելու համար: Ամուսնութեան պաշտօնական լուր տաւ ռաժուելուն՝ թերթերը անհամար քննադատութիւններ ու մեկնութիւններ տուին:

Նիէլ զօրավարը, որ ժէրոմի ընկերացի էր, բանակցեցաւ դաշանց վերջնական որոշողութիւններուն վրայ: Կնքեցին որ պատերազմի յաջողելուն՝ իտալիա՝ Սաւոյան ու Նիցցան Ֆրանսայի թողուր: Բանակին ընդհանուր հրամանատարութիւնը կը յանձնուէր Նապոլէոնի: Նիէլ իտալական ամուսնութիւններուն վրայ ալ տեղեկութիւններ առաւ և անձամբ քննեց, ու Լամարժորայի հետ որոշեցին որ թըշնամութիւնները չսկսին ոչ ապրիլէն յառաջ և ոչ յուլիսէն վերջ: Բոլոր միտքերը յուզուած էին. ամէն բոլոր պատերազմի բացուելուն կը սպասէին:

Այս միջոցներս հրապարակ կը նետուէր Նարոյեան Գ. և իտալիա տետրակը՝ թէ՛ անհանուն՝ բայց յայտնապէս կայսեր խորհրդով գրուած: Հոս՝ թէ՛ն յայտնի չէ, բայց անուղղակի ոճով ամէն բան պատեւրազմի կը մղէր: Իտալիոյ բոլոր իշխանութիւնները անխնայ քննադատուած էին. միայն Պիէմոնտէն էր որ կը փայլէր անոնց մէջ: Սոյն տետրակին մէջ Մեծն Նապոլէոնի խօսքերը հիւսուած էին Նապոլէոն Գ. ի միտքերուն: Ս. Հեղինէի յիշատակներուն մէջէն կոչուած էր այն խօսքը՝ ուր մեծ կալանատուրը կը մտղթէր «կեղրոնացուր բոլոր այն աշխարհագրական ժողովուրդներուն՝ զորս յեղափոխութիւնը կամ քաղաքականութիւնը ծուլէն ծուլէն բաժնիր էին». տետրակին անանուն հեղինակը հոս կ'աւելցնէր թէ Նապոլէոն Ա. հաւատացեր էր թէ ժողովուրդներն ազատելու համար պէտք էր անոնց տիրել: Նապոլէոն Գ. կ'ուզէր զանոնք ազատել առանց անոնց տիրելու:

Հուսկ հասարակաց կարծիքն այն էր թէ պատերազմը միայն անոր համար տե-

ղի պիտի ունենայ որովհետեւ կայսրը ամէն զեղծ զայն կ'ուզէ:

Այս գրգռող ճառախօսութեանց և իտալացի ժողովրդեան անպատրուակ ցոյցերուն հանդէպ Աւստրիա բնականաբար անտարբեր չէր կրնար կենալ. 120,000 բանակով մը ծածկեց Լոմբարդիան ու Վենետիկ, հսկելով ռազմական ամրութեանց վրայ:

Ամէն մարդ արդէն բացուած պատեւրազմին վրայ կը խօսէր. միայն Նապոլէոն Գ. լռութիւն կը պահէր: Մեծ խափանողներ կային՝ որոնք խաղաղութիւնը հաստատելու ետեւէ էին: Անգղիոյ Վիկտորիա թագուհին, յայտնապէս նպաստաւոր Աւստրիոյ և հակառակ իտալական շարժումին, կը զբէր կայսեր, 4 փետրուար:

«Ձեր վեհափառութիւնը հասկցած պիտի ըլլայ հիմայ արդէն, մեր խորհրդաբանի ճառախօսութիւններէն թէ ինչ զգացումներով ոգեւորուած է Անգղիա խաղաղութեան վերահաստատութեան: Երկրին տագնապը հաւասար է իմինիս... Ձեր վեհափառութիւնը հիմայ առիթն ունի, մարդկութեան և արդարութեան ձայնին լսելով, և ցուցնելով աշխարհի Ձեր դիտաւորութիւնը անձկապէս հաւանելու դաշանց, խաղաղցնել Եւրոպայի կասկածները և հաստատել անոր վստահութիւնը Ձեր վեհափառութեան խաղաղական քաղաքականութեան մէջ. կամ, միւս կողմէն, մեր տիկ ընելով անոնց որոնք շահ ունին շփոթաբիւն յառաջ թերելու, Եւրոպան ձգելու պատերազմի մը մէջ որուն ծանրութիւնն ու տեւողութիւնը անկարելի է նախատեսել»...

Անգղիա միանգամայն Լորդ Կովլէյն կը զրկէր Վիեննա, հաշտութիւն մը գոյացնելու համար:

Փծուած խօսքերովը Վիկտորիա կ'ակնարկէր Վիկտոր Լամանուէլը և մանաւանդ Կապուրը:

Նեղուած այսպիսի հեղինակաւոր խօսքերէ և Ֆրանսայի ժողովրդեան տրամադրութենէն որ խաղաղութեան կողմն էր,

Նյապոլէոն Օրէնսդէր Մարմնոյն առջև 7 փետրուար, իր խօսած ճառին մէջ այնպիսի տարտամ լեզու մը բռնեց, որ ամենքը իրենց ոճովը հասկցան: Ոմանք աղաղակեցին այս ճառը պատերազմը կ'ուզէ, ուրիշներ՝ խաղաղութիւնը:

Եւրոպայի բոլոր գիւմարագէտները ետէէին պատերազմը խափանելու, ոչ այնքան որովհետեւ կորուստներ ունէին ի տալական խնդրին մէջ, այլ կը վախէին բռնապարտեան արշաւանքներու նոր շրջանէ մը որ պիտի աղմկէր երկիրները: Բոլոր զաղտնի բանակցութիւնները չէին շփոթեր Կապուր՝ որ խաղը աղէկ պատահաստած ըլլալով, իր պատասխաններովը Անգլիոյ պաշտօնէին և աղերսներովը կայսեր հետ աւելի կը զայրացնէր զամենքը և հակառակ ամենուն՝ պատերազմը կը փուլթացնէր:

Կապուրի դէմ զայրացեր էր մանաւանդ Ֆրանսայի արտաքին գործոց նախարարը, կոմս Վալեաքի՝ որ 1856ի ժողովքին ի տալական խնդիրը մէջտեղ դրած էր առանց գուշակելու անոր այսքան արագ հետեւանքները: Վալեաքի ստիպեց կայսրը Մոնիթօրի մէջ տպել ազդ մը, 4 մարտ, ուր կ'ըսուէր.

«Կայսրը իրաւցնէ խոստացեր է Սարդենիոյ թագաւորին պաշտպանելու զինք աւստրիական ո՛ր և է յարձակմանց դէմ, բայց սակէ աւելի ոչինչ խոստացեր է, և իր խօսքը պիտի պահէ: Ասիկայ միթէ պատերազմի դիտաւորութիւն մըն է: Բնաւ ճիշդ չէ դարձեալ թէ Ֆրանսա զինուորական ահագին պատրաստութիւններ կը տեսնէ»...

Այս ազգին վրայ Ֆրանսայի մէջ հասարակաց վարկերը վերստին բարձրացան: Կաւուր շատ գէշ տպաւորութիւններ ունեցաւ: Նյապոլէոն իշխանը, որ Ալթերիի գաղութներու նախարարն էր, իր հրաժարականը տուաւ, յայտնելով նախ Մոնիթօրի մէջ թէ կայսրն և ինքը խալական խնդրին նկատմամբ երբեք իրենց զգացումները չեն փոխած:

Բարբրախտաբար Աւստրիա ինքն էր որ

կը զինուէր. իր զօրքը Լոմբարդիոյ մէջ 150,000 հասուցեր էր մինչ Պիէմոնտէ հազիւ 42,000 հոգի ունէր զէնքի տակ: Խտալիոյ ի նպաստ կը զրէր ու կը խօսէր նաև նշանաւոր անգղիացի մը. Վիլիամ Գլադստոն, որ նոյն տարին խտալիա կը գտնուէր: Գլադստոն բորբոնեան թագաւորութեան վարչութիւնը երկուց Սիկիլիայց մէջ ուրացումն Աստուծոյ կ'անուանէր:

Տուրինի մէջ Կապուր Գլադստոնի սեղան մը տուաւ ուր հրախորուած էր նաև Ճէմա Հուգոն: Ի միջի այլոց Կապուր կը յայտնէր թէ Աւստրիոյ այս բռնած ընթացքը չէ՛ր ստիպեր զիրենք ալ բոլոր բանակ զէնքի կանչելու:

— Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլայ, թուեցաւ ազաչել Ճէմա Հուգոն, մի՛ փուլթացնէք:

Մինչ այս մինչ այն՝ Գարիբալդի Տուրին կանչուեցաւ, ուր տեղեկանալով թագաւորին ու Կապուրի ծրագրին յայտնեց թէ միշտ պատրաստ էր իր երկրին ծայրաշեղու, բայց օտարին օգնութիւնը իրենց ծանր պիտի նստէր:

Գարիբալդի Նյապոլէոն Գ. ի կ'ակնարկէր: Այստեղանդերմ Գարիբալդի իր յիշատակներուն մէջ գրուած թողոց «Ֆրանսան դաշնակից ունենալով պատերազմը զուարթ կ'ըլլար, առանց Ֆրանսայի և ոչ իսկ երազի մէջ...» Նոյնպէս կը զգար և կը մտածէր նաև Վիկտոր Էմանուէլ հակառակ իր մեծ եռանդին ու պատրաստութեան: Ուստի երբ, 5 մարտի, Մոնիթօրի ազգը կարդաց, խոոված կայսեր գրեց թէ իրեն ուրիշ ալ ինչ կը մնար ընել եթէ ոչ հրաժարիլ թագէն՝ զոր այլ եւս չէր կրնար կրել իր անձին պատուին և իր ժողովրդեան ապահովութեան համար:

Ճէմա Հուգոն՝ որ կը կարծէր թէ Պիէմոնտէ Աւստրիական յարձակումէ մը վախնալով է որ կը զինուի, Կապուրի գնաց իմացնելու թէ Լորդ Կովլէյ յաջողեց եր համոզելու Աւստրիան որ յարձակումէ յետ կենայ, զարմանք կը յայտնէր միանգամայն թէ ինչո՞ւ զէնքի կը կոչուին զինուորները: Կապուր, միշտ ապահով Նյա-

պոլէոն Գ. ի զգացումներուն վրայ, յայտնած էր թէ՛ հրամանը գնացեր էր, ալ անկարելի էր ետ կանչել։

Նապոլէոն՝ Լորդ Կովլէյի բանակցութեանց ազդեցութիւնը կոտորելու համար, հրահանգ դրկած էր Պետրորուզ որպէս զի Ռուսիա, որ միշտ անհաճոյ եղած էր Աւստրիոյ, Համաժողովի մը գաղափարը մէջ տեղ ձգէ, իտալական խնդիրը կարգաւորելու համար։ Այս լուրին վրայ, Ալոյֆ Տիէր, որ հակառակ էր իտալիոյ ու Նապոլէոնի, իսկոյն Լոնդրա գրեց Վիկտորիա թագուհոյն էրկան թէ «Իտալական խնդիրը չկար» և Համաժողովի մը գաղափարը ուրիշ բանի համար ստեղծուած չէ բայց եթէ անոր մարմին մը տալու պատրուակ մը, Եւ մինչ Կովլէյ Վիեննայէն փարիզ եկած էր իրերը պարզելու, Նապոլէոն խնդիրը աւելի բարդելու համար, Մոնթեթօրի մէջ կծու յօդուած մը հրատարակել տուած էր, ուր սաստիկ կը քննադատէր գերմանական տէրութիւնները, մանաւանդ հարաւայինները։

Շատ աղուական չէր ասիկայ զարմացնելու Անգլիացիներն ու Աւստրիացիները, որոնք կայսրը խաղաղութեան հետամուտ կարծած միջոց, անիկայ պատերազմը կը պատրաստէր թէ Հոնոսի և թէ Պոյի ասիերուն վրայ։

Համաժողովի մը լուրը ի սկզբան վերդովեց Կալուրը։ Բայց շուտով անոր մէջ վտանգ մը չտեսաւ քանի որ առանց իրեն ներկայութեան պիտի չանցնէր Համաժողովը։ Հեռագիրներու անձրեւ մը թափեց փարիզ՝ Վիլլամարին մարքէզին՝ խնդրին վրայ աւելի տեղեկութիւններ ունենալու համար, երբ կայսրը զինք Պարիզ կանչեց։ Լորդ Մարլբորի իսկոյն հեռագրեց Տուրին ձէմա Հուզոնի որ նախարարին բացակայութենէն օգտուելով, համոզէ թագաւորը պատերազմէ ետ կենալու։ Բայց Հուզոնի բոլոր առաջարկներուն՝ Վիկտոր Էմանուէլի համաձայն պատասխանը կ'ըլլար։ Տաս տարիէ ի վեր այս օրուան կը սպասէի։

Կալուր Պարիզ հասաւ շաբաթ, 26

մարտ։ Առաջին հանդիպած իրեն ատելի անձը՝ Վալենսքի, այնքան զինք յուսահատցուց որ Կալուր մտածեց թողուլ դառնալ առանց կայսրը տեսնելու։ Կայսրն իսկ վարանման մէջ էր։ Ֆրանսայի ժողովուրդը չէր կրնար առանց մեծ տհաճութեան լսել պատերազմ բառը։ Ինչ կը մնար ընել, կը մտածէ Կալուր, եթէ ոչ ապաստանիլ Ամերիկա, և հոն մամուլին մէջ վարկաբեկ ընել կայսրը հրատարակելով իր խոստմնալից վաւերացումներն ու դաշնագրերը։ Փարիզու մէջ ոչ ոք կ'ուզէ պատերազմի վրայ լսել, իտալիա՝ Բայրընի, Լամարտինի ու մեծալեկոյն երկիրը կը նկատեն՝ ուրիշ ոչինչ։ Կալուր ամէն տեղ կը դիմէ, բայց ի զուր, և կայսեր հետ վերջին անգամ մը տեսակցութենէ վերջ, կը մեկնի Պարիզէն, հաստատ միտքը զնելով պատերազմը բանալ հակառակ նոյն իսկ Ֆրանսայի։

Կալուր թէեւ իտալիոյ մէջ և մանաւանդ Տուրին՝ ուր հասաւ ապրիլ 1, համակրական մեծ ցոյցեր գտաւ, բայց վերին աստիճան զրգռուած ու տագնապի մէջ էր։

Նապոլէոն Գ. կը վարանէր յայտնապէս պատերազմը բանալու, որովհետեւ կ'ուզէր Ֆրանսացոց կայսր մնալ, և զիտէր որ Ֆրանսա հակառակ էր պատերազմին ու իրեն։

Տասնուութ օրեր անցան՝ բանակցութեանց մէջ։ Անգլիա յամառօրէն ետեւէ էր Պիէպոնտէն զինաթափ ընելու։ Աւստրիա իր գունդերը Լոմբարդիոյ մէջ կը կրկնապատկէր ու Պիէմոնտէի սահմանները կը մղէր։

Եւ ահա նոյն օրերուն մէջ հրատարակուեցաւ Գուլայ սպարապետի մէկ հրամանակարգը որ կ'ըսէր աւստրիացի զինուորներուն. «Նորին Կայսերական Վեհափառութիւնը զձեզ դժբաղկներու տակ կը կանչէ այս երրորդ անգամ խոնարհեցնելու Պիէմոնտէի խրոխտութիւնը, և ցրուելու որքը մոլեռանդներուն և Եւրոպայի ընդհանուր խաղաղութիւնը վրդովողներուն»։ Վիկտոր Էմանուէլ Բ. այս

տողերը կարդալուն լրագրին մէջ՝ հետեւեալ տոմար զրկեց կաւուրի.

«Միրելի կապուրս,

Հրամանակարգը պատերազմի ճշմարիտ յայտարարութիւն մըն է: Կարծեմ որ ալ օ՞ղ ելան Համաժողովները: Կատաղութենէս բոլորովին քրտնած եմ: Խնդրեմ իմ աւնուամբս թուերով հեռագրալուր մը զրկէ իշխանին (Նապոլէոնի) այս իմաստին վըրայ. Քիզ կը գրկեմ՝ կայսրէն քանակին տըրտած հրամանակարգը. ըրէ՛ ի՛նչ դիտողութիւններ որ աղէկ կը տեսնեն: Միրելի կապուր, ինծի բան մը գրէ: Կ'ուզէի որ այս իրիկուն իսկ թնդանօթը որոտար»:

Նապոլէոն, իր կողմանէ, 10 ապրիլի հրամայած էր որ երկու նոր զօրաբաժին կազմուի: Միանգամայն Տուրին կը զրկէր իր Սպայակոյտին գնդապետը, Սոժէն, հետեւեալ գաղտնի հրահանգներով.

«Ըսէք թագաւորին թէ ես դեռ կը յուսամ պատերազմը խափանել. բայց եթէ հակառակ իմ բոլոր ճիգերուն, Աւստրիան Պիէմոնտէի վրայ յարձկի, ես իրեն օգնութեան երթալու իմ խոստումն կը պահեմ. ու մեր չուն փայլակի պէս արագ պիտի ըլլայ և ոչ մէկ արգելք պիտի չկրնայ զայն դանդաղցնել»:

Ապրիլ 18 Անգղիա վերջին առաջարկ մը ըրաւ Աւստրիան ու Ֆրանսան հասկաջողութեան մը բերելու. այսինքն

1°. Համաժողով և զինաթափութիւն միանգամայն թէ Սարդենիոյ համար և թէ միւս տէրութեանց:

2°. Միջազգային յանձնաժողով մը, կազմուած բարձրագոյն սպաներէ, զինաթափութիւնը գործադրելու համար:

3°. Խառնական տէրութիւնները Համաժողովին մէջ պիտի ընդունուին նոյն ուճով, ինչ ոճով որ ընդունուեցան 1821ին Լայբախի Համաժողովին:

Վալեսքի որ կոտրել կ'ուզէր կապուրը, հեռագրեց իսկոյն Լատուր Դ'Ովեռնի, Ֆրանսայի Տուրինի ներկայացուցչին թէ Անգղիա և Ֆրանսա պայմաններուն վրայ համաձայնեը էին և թէ պէտք էր

պաշտօնապէս ստիպել Պիէմոնտէն զինաթափութեան:

Ապրիլի 18 երկուշաբթի՝ 19 լոյս երեքշաբթի գիշերը կապուրի համար անհնարին եղաւ: Վալեսքիի հեռագրալուրը խոր գիշերը հասաւ Տուրին: Իսկոյն դեպքանաւ քարտուղարը, բարոն Ալմէ Դ'Աքէն, զրկուեցաւ կապուրի պալատը. կապուր հանգչելու վրայ էր. գիշերուան ժամը մէկ ու կէսն էր: Կապուրի իմացուցին այս տարածած զալուստը որ պատճառն իսկոյն գուշակելով, վեր ցատքեց անկողնէն: Կարգաց հեռագրալուրը. զոյ մը բռնեց զինք. ձեռքերը նակատին կը զարնէր: Բարոն Դ'Աքէն յուզուեցաւ: Առաւօտը Լատուր Դ'Ովեռնը եկաւ անձամբ: Կապուր թէեւ վշտաբեկ, բայց հանդարտած էր: Յայտնեց թէ թագաւորին տարբեր քաղաքակաւնութիւն մը չկրնալով թելադրել, պիտի հրաժարէր նախարարութենէ: Լատուր Դ'Ովեռնը ցնցուեցաւ այս որոշողութեան վըրայ, գիտնալով այն մեծ կարեւորութիւնը զոր ստացեր էր երկրին կազմակերպութեան մէջ:

Ժամը Տին պաշտօնական հեռագրալուր մը հետեւեալ որոշողութիւնը կը տանէր Պարիզ.

«Փանի որ Ֆրանսա Անգղիայի հետ միացած՝ Պիէմոնտէն խաղաղութեան զինաթափութիւն մը կը խնդրէ, թագաւորին վարչութիւնը նախատեսելով հանդերձ որ այս քայլը իտալիոյ խաղաղութեան համար կրնայ անհաճոյ հետեւանքներ ունենալ, կը յայտնէ թէ պատրաստ է զայն ընդունելու»:

Այս պաղարին պատասխանը իր դատուած ազդեցութիւնն ունեցաւ Վալեսքիի և համախոհներուն վրայ:

Պարիզու մէջ դեռ կը սպասուէր Աւստրիոյ պատասխանին, մինչ Նապոլէոն Գ. անձնական հեռագրալուրերով կը խրախուսէր կապուրն ու վիկտոր Էմանուէլ:

Աւստրիա 20 ապրիլի կը յայտնէր Բուռլ Շառլէնշտայնի միջոցաւ, որ իր ատենադպիրն էր, թէ ոչ մէկ առաջարկ չի կրնար ընդունիլ, քանի որ իտալիոյ տէրութիւն-

ներն ալ պիտի մասնակցէին Համաժողովին: Ասկէ զատ Շառլէշտայն 19 ապրիլ նամակ մը ուղղած է Կապուրի որ կատարեալ վերջնագիր մըն էր:

Նապոլէոն Գ. 20-21ի գիշերը տեղեկանալով այս նամակի բովանդակութեան, չգիտնալ ձեւացուց, և Մոնիթորի մէջ հրատարակել տուաւ թէ Ֆրանսա, Ռուսիա և Պրուսիա Անգղիոյ հետ իմիասին հաւանած էին ընդհանուր զինաթափութեան մը:

Կապուր՝ ապրիլ 20, անհնարին տագնապի մէջ անցուց: Շատեր լսեցին որ ինքն իրեն ստէպ բարձրաձայն կը կրկնէր. «Եթէ Աւստրիա մերժէ՛ր Նապոլէոն Գ. գուշակած պիտի ըլլար զայն»:

Եւ իրաւցն է 21 ապրիլ Ռուսի և Ֆրանսայի պաշտօնեաներ ծանուցին Կապուրի թէ Աւստրիա կը մերժէր: Նոյն օրը կը հասնէր Փարիզէն նաև պաշտօնական լուրը: Եւ 21ին Մոնիթոր կ'ելլէր հետեւեալ ազդովը.

«Աւստրիա մերժած է այն առաջարկը զոր ըրած էր Անգլիա և ընդունած էին Ֆրանսա, Ռուսիա և Պրուսիա: Կը թուի զարձեւալ թէ Վիեննայի դահլիճը որոշած է ծանուցում մը ուղղել Տուրինի դահլիճին ստանալու համար Պիէմոնտէի զինաթափութիւնը:

Իրաց այս կացութեան մէջ Կայսրը հրամայած է որ քանի մը զօրաբաժիններ կենդրոնանան Պիէմոնտէի սահմանագլուխին վրայ»:

Պատերազմն էր...

Վերջնագիրը Տուրին տանողները բարոն Քէլլէրսթէրկ, փոխ-նախագահ Լոմբարդիոյ տեղակալութեան, և կոմս Չէսքի՝ ընդհանուր հոգաբարձու աւստրիական զունդերուն, 23 ապրիլ ժամ 5 1/2 ներկայացան Կապուրի մինչ քանի էր Խորհրդարանի մէջ Վիկտոր Էմանուէլի համար լիազօրութիւնը ուղղելու պատերազմի ժամանակ: Կապուր խնդրեց որ երեք օր վերջ նոյն ժամուն վերադառնային պատասխանն ընդունելու: Իսկոյն հեռագրեց Նապոլէոնի Գ. ի խընդրելով 50,000 հոգւոյ բանակի մը անմիջական օգնութիւնը:

Ապրիլ 25 ծերակոյտը՝ Խորհրդարանին հետեւելով՝ լիազօր իշխանութիւնը կը շնորհէր թագաւորին: Դեռ նիստին վրայ՝ Կապուր հեռագրաւոր մը կ'ընդունէր որուն ընթերցումը զինք ուրախութեամբ լսեցուց, և ձեռքերը իրարու շփեց որ յաջողութիւն մը բացատրելու համար նկարագրական նըշան մըն էր իրեն քով. — Հեռագրաւորը կ'աւետէր թէ Ֆրանսական բանակին առաջին շարքերը արդէն իտալիա մտեր էին:

Ապրիլ 26 նոյն ժամուն Կապուր Աւստրիոյ պատգամաւորներուն պատասխանը տուաւ:

Կապուրի նամակը կարճ էր, չորս պարբերութիւն. առաջինը կը համառօտէր Բուլղ կոմսի նամակը, որուն պատասխանը կու տար, իսկ միւս երեքը հետեւեալներն են.

«Պիէմոնտէի զինաթափութեան հարցը, որ հիմնական կէտն է Ձերդ Պայծառափայլութեան խնդրին, նիւթ եղած է բազմաթիւ բանակցութեանց՝ մեծ տէրութեանց և Նորին Վեհափառութեան վարչութեան միջև: Այս բանակցութիւնները յանգած են առաջարկի մը որուն բանաձեւը տուած է Անգլիա և որուն հաւանած են Ֆրանսա, Ռուսիա, Պրուսիա:

«Պիէմոնտէ զայն ընդունեցաւ առանց վերապահութեան և առանց ծածկամտութեանց, և որովհետեւ Ձերդ Պայծառափայլութիւնը չիկրնար անգիտանալ ոչ Անգլիոյ ստաւարակները, ոչ ալ Պիէմոնտէի պատասխանը, չեմ գիտեր ինչ աւելցնել ծանօթացնելու համար Ձեզ՝ Թագաւորին վարչութեան դիտաւորութիւնները նըկատմամբ այն դժուարութեանց որ արգելք կ'ըլլային Համաժողովին գումարման:

«Պիէմոնտէի վարմունքը, այս պարագային մէջ, գնահատուած է Եւրոպայէ: Ինչ ալ ըլլան պիտի գան, իմ Վեհափառ Տէրս, Թագաւոր՝ համոզուած է թէ պատասխանատուութիւնը պիտի իյնայ անոնց վրայ որ կանխեցին զինուիլ, որ մերժեցին առաջարկները որուն բանաձեւը տուած էր

